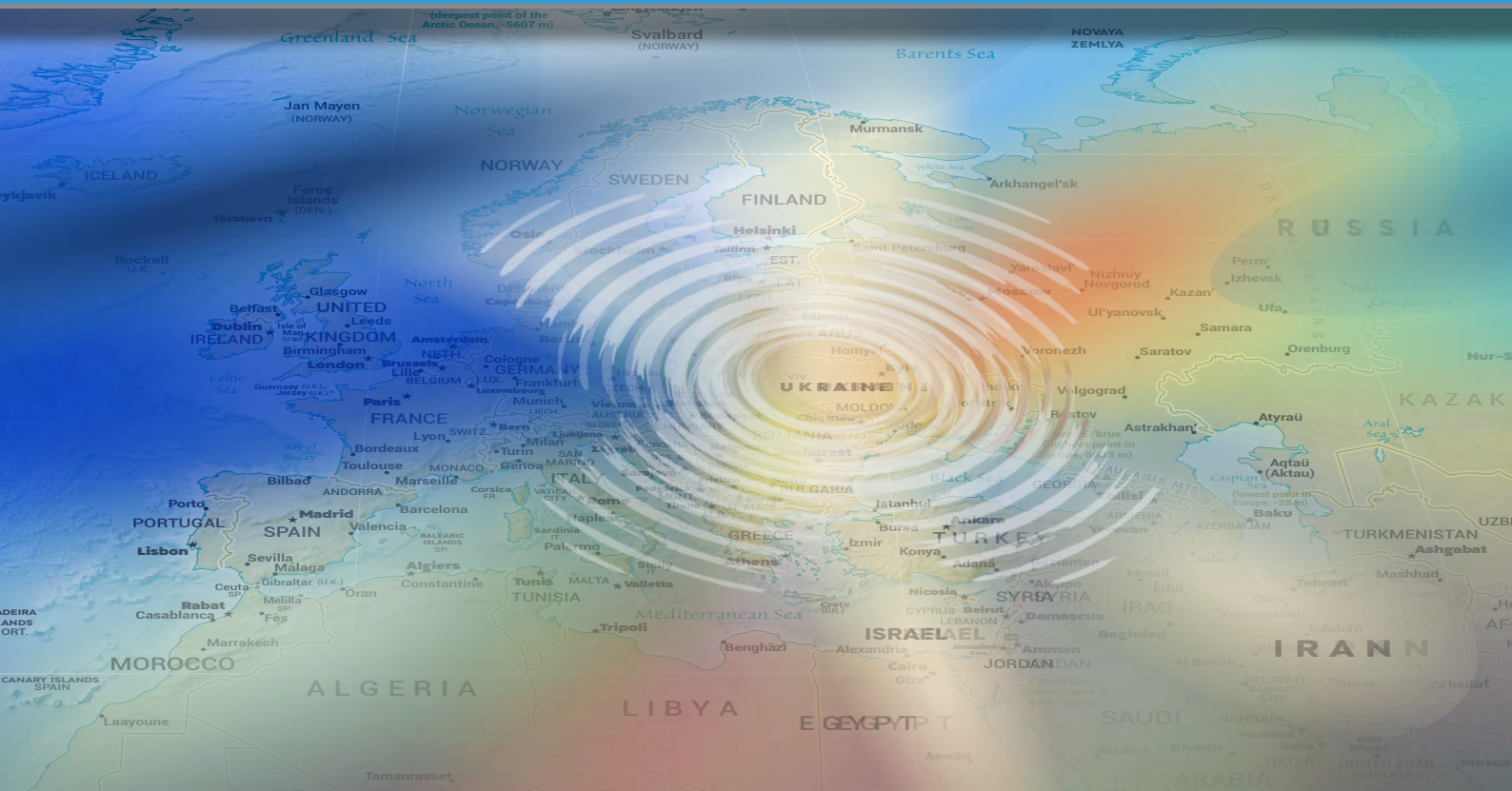

אוניברסיטת רייכמן ואסטרטגיה IPS
המכון למדיניות

המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS)

רב-שיח אסטרטגי מציאות עולמית חדשה משמעויות לישראל

תובנות והמלצות

יוני, 2022

תוכן עניינים

1	פתח דבר
3	המשבר הכלכלי העולמי – בדרך "לסערה מושלמת"?
5	עולם רב קוטבי: מהן ההשלכות על ישראל?
7	מה ניתן ללמוד מן המערכה באוקראינה?
8	קפיצת מדרגה בעימות בין איראן לישראל?
12	המזה"ת בצל המערכה באירופה: סיכונים והזדמנויות
14	אסטרטגיית הביטחון הלאומי והחוסן הלאומי
17	ערביי ישראל והסוגייה הפלסטינית: עת להכרעות
20	המלצות המכון למדיניות ואסטרטגיה
25	תכנית הכנס

עורך המסמך: ד"ר משה אלבו, חוקר בכיר במכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן

צילום תמונות מהכנס: גלעד קוולרצ'יק

ניתן לצפות בכל דיוני הכנס באתר המכון למדיניות ואסטרטגיה

bit.ly/Con22IPS-H

פתח דבר

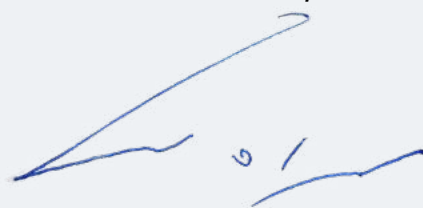
המשבר העולמי שנוצר בעקבות המלחמה באוקראינה בשילוב עם התעצמות איראן והתקרבותה למדינת סף גרעינית, מעמידים את ישראל בפני אתגרי ביטחון לאומי המחייבים מדיניות נחושה של ניווט במים סוערים.

מחד גיסא, ישראל נדרשת למענה צבאי הולם מול חזית רב-מימדית ומאידך גיסא, לרשותה קלפים אסטרטגיים צבאיים-ביטחוניים, מדיניים, כלכליים וטכנולוגיים רבי עוצמה.

על רקע זה קיימנו רב-שיח אסטרטגי מקיף שהתמקד בזירה הגלובאלית באתגרים ובאיומים לצד ההזדמנויות ובצורך האקוטי לדון באסטרטגיה שיש לאמץ במנעד רחב של סוגיות מרכזיות לביטחון הלאומי. ברב-שיח השתתפו אנשי ממשל, ביטחון, צבא ומודיעין בכירים בהווה ובעבר, לצד אנשי אקדמיה וחוקרי המכון.

שמחים להגיש סיכום אינטגרטיבי של העמדות השונות, ניתוחי המצב, התובנות וההמלצות.

בברכה,

אלוף (מיל.) עמוס גלעד

ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן

המשבר הכלכלי העולמי – בדרך "לסערה מושלמת"?

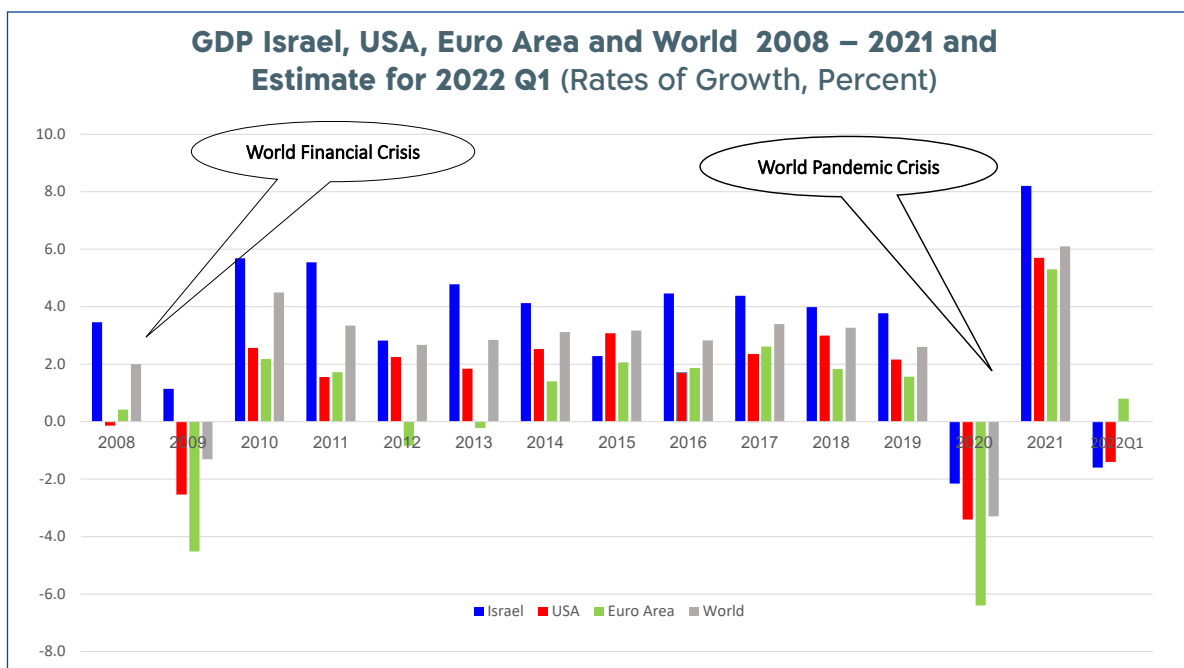

פרופ' רפי מלניק, נשיא אוניברסיטת רייכמן

"בעולם של תעסוקה מלאה ואינפלציה מתנפחת, המדיניות המוניטרית לא מתאימה למדיניות ריבית אפס. צריך להתאים את שער הריבית למדיניות החדשה שנוצרה."

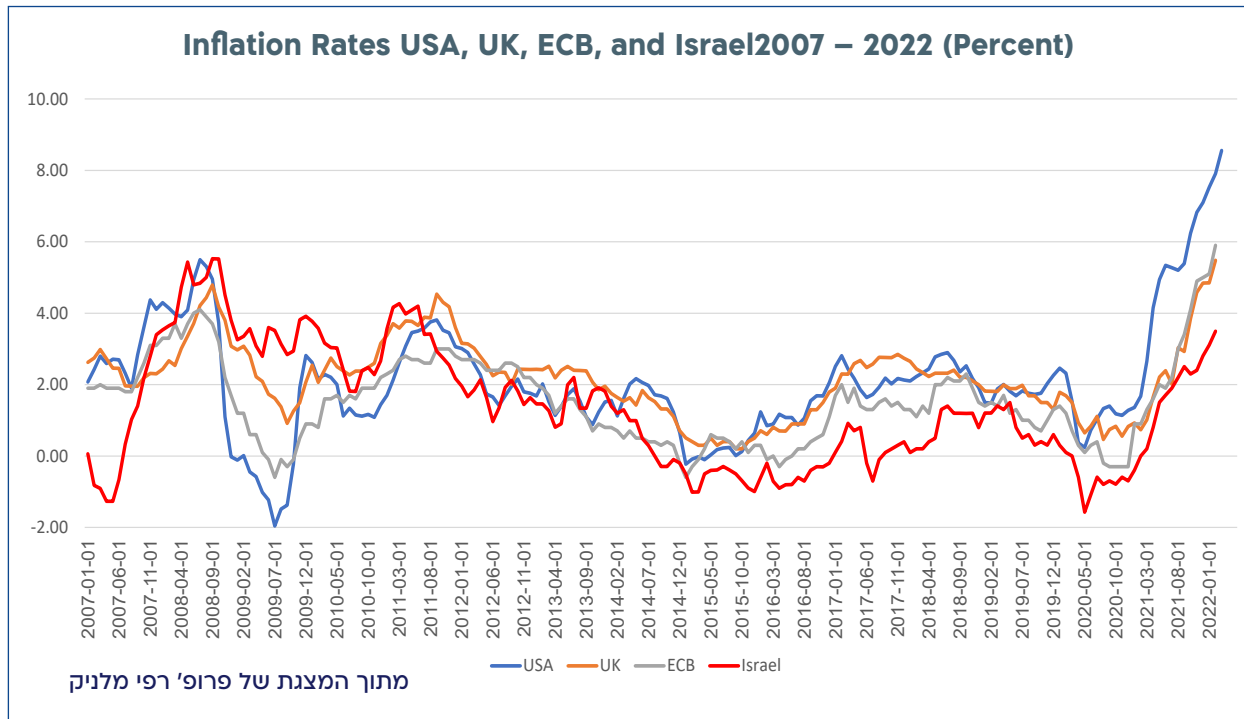
נראה כי העולם ניצב בפני סדר עולמי חדש-ישן, כאשר את ניצניו ניתן היה לזהות עוד לפני המערכה באוקראינה נוכח התחזקות הלאומנות הלוקאלית על חשבון הגלובליזציה האוניברסאלית: "אמריקה קודם" של טראמפ, הברקסיט של בריטניה מן האיחוד האירופאי, מגפת הקורונה שפגעה בשרשראות האספקה העולמיות וכיווצה את כלכלות העולם, ולבסוף המלחמה באירופה שהשיבה את היריבות הבין-גושית מן המאה העשרים למרכז הבמה העולמית, ואיתה גם את החסמים, הסנקציות וההפרדה בין העמים והכלכלות.

פרופ' רפי מלניק, נשיא אוניברסיטת רייכמן, טען כי המגמה המסתמנת היא שהסחר העולמי ימשיך להצטמצם והתחרות על משאבי יסוד – אנרגיה ומזון רק תגבר. מצב זה יוביל לעליית מחירים נחשונים של מקורות המזון והאנרגיה, לירידה בשיעור הצמיחה, לאינפלציה ומיתון חריף באופן שמזכיר את המשבר העולמי שנגרם בעקבות אמברגו הנפט ב-1973.

מתוך המצגת של פרופ' רפי מלניק

ההערכה הרווחת בקרב המומחים היא כי העולם ניצב בפני האטה כלכלית, ובדיוק על רקע זה פרצה המלחמה אשר האיצה את המגמה הקיימת. העולם ניצב בפני "דילמת האסיר" – במה לטפל קודם? במיתון העולמי או באינפלציה המאיצה? ככל שהזמן עובר ניתן להבין כי האינפלציה אינה תוצאה של תהליכים זמניים אלא מתמשכת, ובעלת אנרציה המחייבת התערבות דרסטית. כך, נדרש "לגמול את העולם" מחיים "בסביבת ריבית אפס", ולהתאים את שער הריבית למציאות החדשה שנוצרה.

העצבנות הגוברת בשווקים נובעת מחוסר האיזון החרף בין שער הריבית לאינפלציה, והאתגר המרכזי כיום שניצב בפני הכלכלה העולמית הוא כיצד ניתן להעלות את שער הריבית מבלי לזעזע את הכלכלה העולמית?

מהי אם כן **"הסערה המושלמת"** שעלולה להתרחש בישראל ובעולם? **נפילת שוק המניות**, בעיקר של חברות טכנולוגיות בעקבות עליית הריבית ("התפוצצות בועת ההייטק"); **משבר דיוור** – עלייה משמעותית במחירי הדיוור, וקושי של הקבלנים במימון הפרויקטים לצד ירידה בביקושים; **משבר חוב עולמי** – רמות החוב הלאומי של העולם המערבי גדלו בתקופת הקורונה והן מזכירות כיום את רמות החוב שהיו בתקופת המלחמות הגדולות של המאה העשרים. עלות מיחזור החוב תעלה משמעותית בסביבת ריבית גבוהה, וישנה סבירות שחלק מהכלכלות העולמיות יתקשו למחזר את החוב, ועלול להתפתח משבר חוב עולמי. כל זה, בתרחיש מסוכן יוביל לירידה בצמיחה העולמית, לעלייה בהיקף העוני ולערעור היציבות החברתית על רקע משבר גיאופוליטי עולמי שרק הולך ומתעצם.

הפתרון הוא שקיפות ומנהיגות כלכלית מעצבת ולא פופוליסטית שתדע לקבל החלטות קשות. במסגרת זאת, נדרש לעצב מדיניות ברורה ובהירה כדי להקטין את אי הוודאות הציבורית, לצד מנהיגות כלכלית ופוליטית ולא פופוליסטית שתדע להוביל את הציבור.

עולם רב קוטבי: מהן ההשלכות על ישראל?

המערכה באוקראינה מתרחבת והופכת למשבר העולמי החמור ביותר ממלחמת העולם השנייה. **בחודשים האחרונים מתעצב לעינינו סדר עולמי חדש, שבמוקדו היווצרות שני גושים: מצד אחד, ארה"ב ובעלות בריתה המערביות, ומהצד השני משטרים סמכותניים, בהובלת סין ורוסיה. טורי השריון הרוסיים, ההפגזות הכבדות על אוכלוסייה אזרחית, גלי הפליטים הנמלטים מהמדינה, ותמונות קברי האחים בבוצ'ה ומריופול המחישו את מוראות המלחמה, ואת מחיריה הכבדים. כבר עתה ניתן לזהות שינוי יסודי בסדר העולמי שפונה למירוץ חימוש כולל, ולבנייה מחדש של מערך הבריתות, ויחסי הכוחות באופן שגם מגביר את הסכנה להדרדרות להסלמה כוללת.**

שר החוץ לשעבר, פרופ' שלמה בן עמי, טען כי בהקשר של התחרות האסטרטגית מול סין, הנשיא ביידן המשיך למעשה את מדיניות טראמפ של גישה נוקשה ולא פשרנית, שבאה לידי ביטוי בהטלת סנקציות וכינון בריתות אזרחיות וצבאיות, כאשר גולת הכותרת היא הברית המשולשת עם אוסטרליה ובריטניה.

ד"ר שי הר-צבי, חוקר בכיר, המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן | גליה לביא, חוקרת סין, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) | פרופ' שלמה בן עמי, שר החוץ לשעבר | טל שניידר, כתבת מדינית ופוליטית, זמן ישראל

סין מצידה מגלה גישה יותר אסרטיבית מהעבר, אם כי נזהרת מהפעלת כוח צבאי. בראיית סין, שמחזיקה בנכסים דולריים בהיקפים עצומים, אחת התוצאות האפשריות של המערכה באוקראינה היא חיזוק המגמה של תהליכי דה-דולריזציה, לנוכח השימוש שעושה ארה"ב בנושק הסנקציות בעימות עם רוסיה.

בהתייחסותה לסדר העולמי המתגבש, גליה לביא, מהמכון למחקרי ביטחון לאומי, הדגישה כי **סין פועלת בראש ובראשונה לשימור השלטון והשרידות של המפלגה הקומוניסטית**. לגישה, סין מאמינה כי הצליחה בשנים האחרונות לצמצם חלק ניכר מהפערים מול ארה"ב, אבל מבינה שהדרך עדיין ארוכה ולכן נוקטת במדיניות מורכבת שבאה לידי ביטוי בגישה אסרטיבית אבל זהירה מול ארה"ב.

ד"ר שי הר-צבי מהמכון למדיניות ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן הבהיר כי הסדר העולמי כפי שהכרנו בשלושת העשורים האחרונים משתנה ומתעצב לנגד עינינו מחדש, כאשר תוצאות המערכה ישפיעו רבות על דמותו ומאפייניו. המצב הנוכחי מתאפיין במלחמת התשה מזדממת, כאשר עד כה לא נראה שישגם מרחבי הסכמה אפשריים בין הצדדים. האמריקאים פועלים לחנוק את רוסיה מבחינה כלכלית, להביס את הצבא הרוסי (שינוי תפיסה מבלימה להכרעה), תוך

כדי שינוי הארכיטקטורה הביטחונית באירופה באמצעות צירוף פינלנד ושבדיה לנאט"ו, והזרמת נשק מתקדם בהיקפים אדירים לאוקראינה.

מנגד רוסיה, פועלת לבסס את השתלטותה על שטחים במזרח ובדרום אוקראינה כשלב ביניים במערכה, וזאת לצד הקרסת כלכלת אוקראינה ושימוש בנשק האנרגיה והחיטה כדי להגביר את הלחצים על המערב. לאורך זמן, רוסיה עלולה לנסות להרחיב את המערכה גם לאזורים נוספים בדרום המדינה, ובהמשך לעבר טרנסניסטריה שבמולדובה, ובכך להשלים ציר יבשתי מרוסיה ועד מולדובה.

פרופ' בן עמי וד"ר הר-צבי מסכימים כי ככל שמדיניות הבלוימה האמריקאית של רוסיה תגבר, כך ישראל תתקשה לשמר גישה זהירה ותאלץ לתמוך בצורה הרבה יותר ברורה במערב ובאוקראינה. כמו כן, בן עמי והר-צבי הדגישו כי ארה"ב צריכה להיזהר לא להביס את הרוסים, שכן עשויות להיות לכך תוצאות הרסניות הפוכות של חיזוק אי היציבות העולמית, וסכנה להידרדרות כוללת.

"המלחמה תוביל להיווצרות גושים קשיחים, האחד בהובלת ארה"ב ובעלות בריתה, והשני של המשטרים הסמכותניים בהובלת סין ורוסיה"

פרופ' שלמה בן עמי, שר החוץ לשעבר

בהקשר למדיניות הישראלית בנוגע לקליטת פליטים ועולים מזירת המלחמה. שרת העלייה והקליטה **פנינה תמנו-שטה** התייחסה לסוגיית העולים לישראל מאוקראינה ורוסיה מן הזווית המערכתית-לאומית. לתפיסתה, **ישראל צריכה לנקוט באסטרטגיה רחבה לקליטת עולים באשר הם ולהשתמש ביכולותיה המתקדמות, כדי לתת מענה מכווץ ומקצועי, המתכתב עם החזון של בית לאומי ליהודים.** הזרז הגדול כיום לעלייה הם השינויים הגיאוגרפיים והמשברים ההומניטאריים, בדומה למה שהיה בראשית שנות ה-90' לאחר התפרקותה של ברית המועצות. ישראל נדרשת לחזור ולשמש בית לאומי ליהודים ומקלט בטוח לפליטים המבקשים מחסה.

"שינויים גיאוגרפיים ומשברים הומניטאריים מהווים זרז משמעותי לגלי העלייה... בשלוש השנים האחרונות הגיעו לישראל 90 אלף עולים..."

פנינה תמנו-שטה, שרת העלייה והקליטה

מה ניתן ללמוד מן המערכה באוקראינה?

אלוף תמיר ידעי, מפקד זרוע היבשה, צה"ל

"המימד האווירי החדש (כטב"מים), שהוכיח את חיוניותו בלחימה באוקראינה, מאפשר כיום לצה"ל לתמרן בעילות באזורים מיושבים ולצמצם את הצורך בלחימה אורבנית"

מפקד זרוע היבשה בצה"ל **אלוף תמיר ידעי** הציג את הלקחים המרכזיים שצה"ל הפיק מן המלחמה באוקראינה. אלוף ידעי סייג כי המלחמה עדיין מתחוללת וכי יש להציג את המסקנות הלקחים בזהירות נוכח השימוש הנרחב בכלים תודעתיים ובדיסאינפורמציה מצד שני הצדדים.

ראשית העובדה כי המלחמה מתחוללת באירופה מעידה על כך שתופעת המלחמה חזרה להיות חלק מהעולם המערבי על כל המשתמע מכך. שנית, מדובר בעימות ייחודי בין יכולות צבאיות מזרחיות מובילות, לאמל"ח מערבי מתקדם, ולכך משמעויות קונקרטיות ללמידה גם לישראל.

ההערכה המקדימה של רוב המומחים הייתה כי רוסיה תכריע במהירות את המלחמה באוקראינה נוכח יחסי הכוחות והיכולות, אך הלכה למעשה קרה ההפך, ומוסקבה נקלעה למלחמת התשה עקובה מדם, ולהתבוססות מתמשכת ללא הישגים משמעותיים. זהו אופייה הלא צפוי של המלחמה, שבולט במיוחד נוכח הפער בין הדימוי למציאות. **הלקח המרכזי של צה"ל בהקשר זה הוא כי במלחמה הבאה יהיה עליו להכריע במהירות את המערכה באמצעות הגדרת יעדים ברורים, ותוכנית אופרטיבית שממשת את היעדים האסטרטגיים באופן שלא תהיה שאלה מי ניצח בתום הקרבות.**

מדוע רוסיה לא מצליחה להכריע את אוקראינה? כשלון הנחות היסוד בתחילת המלחמה, כשלים טקטיים ומקצועיים של כשירות הכוחות בשטח, הערכה מוטעית בנוגע למימדים החדשים דוגמת תודעה, סייבר, ועוד, שייחסו להם חשיבות רבה מידי בתחילת המערכה אך הוכחו כפחות רלוונטיים במלחמה עצימה מסוג זה. לקח בנאלי אך חשוב הוא כי בהינתן והתקבלה החלטה על יציאה למלחמה יש לוודא כי הצבא אכן ערוך לכך, וכי הנחות היסוד האסטרטגיות מתכתבות עם התוכנית המבצעית.

בנוסף, המערכה הוכיחה את **"עליונות הטיל על הפלטפורמה"** – הדיוק, המרחק והעוצמה של הטיל משפיעים בצורה מכרעת על שדה הקרב המודרני, ועל חופש הפעולה בו. האמל"ח המערבי המתקדם הצליח לפגוע ביכולות התמרון הרוסי, במיוחד נוכח רמת הכשירות הנמוכה של הכוחות הרוסים. בנוסף, המימד האווירי החדש, בדגש על רחפנים, הצליח לפגוע באופן אפקטיבי בתמרון באמצעות יכולת פגיעה אנכית, והכוונת אש ארטילרית לא מדוייקת. האש והמימד האווירי צמצמו את יכולת התנועה הרוסית, ואפשרו לאוקראינים יתרון בניהול קרב ההגנה.

צה"ל נערך להתמודדות בשדה קרב מסוג זה תוך שימוש במימד האווירי לביסוס עליונות וחופש פעולה באמצעות איתור מקדים של האוייב והבאת אש מדוייקת ורלוונטית לחיסולו, וזאת תוך הגנה על הכוח המתמרן וחיזוק הקטלניות האורגנית של הכוחות המתמרנים.

בנוסף, ניהול מלחמה בשטח אורבני מהווה אתגר משמעותי עבור כל צבא. צה"ל יצטרך לתמרן, כמעט בכל תרחיש ובכל זירה דרך שטחים אורבניים. היכולות שצה"ל מפתח יאפשרו לו להימנע מלהיכנס למארבים בשטחים אורבניים, וכשנדרש יידע להפעיל כוח מידתי תוך התבססות על מודיעין מדויק שינטרל את היכולות והיתרונות של האוייב בלחימה בשטח עירוני.

בשורה התחתונה, לדברי אלוף ידעי המשימה המרכזית של צה"ל היא לנצח במלחמה קצרה תוך הפגנת עליונות צבאית, העברת המערכה לצד השני תוך נטרול איום וצמצום הפגיעה בכוחות צה"ל ובעורף, לצד חיזוק ההרתעה על בסיס יכולות אמיתיות, וכשירות מקצועית גבוהה.

קפיצת מדרגה בעימות בין איראן לישראל?

"מחיר עצירת איראן עכשיו נמוך משיהיה בעוד שנה, וכי גם בימים אלו איראן משקיעה בייצור והתקנה של 1000 צנטריפוגות מתקדמות מסוג IR6 במתקני הגרעין, ובמתקן תת קרקעי חדש שנבנה סמוך לנתנז."

שר הביטחון, רב-אלוף (מיל.) בני גנץ

שר הביטחון, רב-אלוף (מיל.) בני גנץ טען כי איראן ממשיכה לצבור ידע וניסיון בלתי הפיך בפיתוח, מחקר, ייצור ותפעול צנטריפוגות מתקדמות. במסגרת זאת, היא עומדת שבועות ספורים מצבירת חומר בקיע שיספיק לפצצה ראשונה.

לצד ההאצה בגרעין, איראן מנסה להרחיב את השפעתה במזה"ת באמצעות חימוש, סיוע ותמיכה במיליציות וכוחות שלוחים בכל רחבי המזה"ת. במסגרת זאת, כמות האמל"ח האסטרטגי שאיראן מפיצה במזה"ת גדל משמעותית בתימן ובעיראק, והניסיון לייצר תשתיות אש מתקדמות בסוריה ובלבנון לא פסק למרות פעולות המב"מ הישראלי. בנוסף, איראן לא חוששת להפעיל כוח נגד בנות בריתה האזוריות של ארה"ב, ואף נגד יעדים אמריקאיים בעיראק ובסוריה, באמצעות כוחות שלוחים ומיליציות מקומיות תוך שימוש בטילי שיוט, מל"טים מתאבדים ועוד.

"היכולת לפעול באיראן קיימת, ובתקופת הממשלה הנוכחית הוקצו משאבים לבניית כוח יותר מאסיבי"

מנכ"ל משרד הביטחון, אלוף (מיל.) אמיר אשל

מנכ"ל משרד הביטחון ומפקד חיל האוויר לשעבר, **אלוף (מיל.) אמיר אשל** ציין כי צה"ל בנה בעבר יכולת מבצעית רלוונטית שיכלה לתת מענה לפרויקט הגרעין האיראני, אך היא לא הופעלה כי התנאים האסטרטגיים באותה עת לא הבשילו, ולכן ההחלטה לא התקבלה. כיום, וביתר שאת מאז שהוקמה הממשלה הנוכחית **ניתן דגש רב יותר לבניין כוח מאסיבי ורלוונטי בהתאמה לאיום האיראני הנוכחי ולהתפתחות שלו** – לא רק ההיבט הגרעיני אלא גם המערכתית-אזורי שלו. התנאים האסטרטגיים להפעלת כוח בהינתן ואיראן תחליט לפרוץ לגרעין מתבססים על הבנה מדוקדקת של ההקשר האופרטיבי-טקטי, והאסטרטגי-מערכתי, ועל ניתוח יסודי של תוצאות התקיפה בכל הרמות, והשלכותיה על הביטחון הלאומי של ישראל.

אלוף (מיל.) גיורא איילנד, הדגיש כי בין איראן לישראל מתקיים הלכה למעשה עימות אשר יכול להתפרץ במספר זירות: **האיום הצבאי הגובר של חזבאללה** – חזבאללה מהווה את הכוח הדומיננטי בלבנון, ומחזיק ביכולות אש מתקדמות אשר איראן יכולה להפעיל ביום פקודה נגד ישראל. בהקשר זה, **ישראל צריכה להפעיל מנופים כלכליים-מדיניים** נוכח המשבר הכלכלי והפוליטי החריף, הלחץ החברתי הכולל, והפופולאריות הציבורית של האירגון שנמצא בירידה בזירת הפנים הלבנונית. **ההתבססות האיראנית בסוריה** – בלימת המהלך האיראני באמצעות פעולה משולבת של כלים צבאיים ומדיניים, אשר עד כה הצליחה לשמר את חופש הפעולה של צה"ל תוך תיאום אסטרטגי-אופרטיבי עם רוסיה. ישראל מנצלת את פער האינטרסים בין רוסיה לאיראן בנוגע לסוריה, וממקסמת באמצעות זאת את אפקטיביות הפגיעה בהתבססות האיראנית. **יכולות האש ארוכות הטווח של איראן** (מל"טים מתאבדים וטילי שיוט) **מהוות סכנה ממשית וגוברת לביטחון ישראל**. תרחיש בו ישראל תותקף על ידי עשרות טילי שיוט ומל"טים איראניים מזירות שונות (תימן ועיראק) או ישירות מאיראן כמכת מנע לפעולה ישראלית, לא מהווה אמנם תרחיש סביר בשלב זה, אך מחייב הערכות מקדימה צבאית וביטחונית. **מהלך איראני של בניית תשתית סייבר התקפי במטרה לייצר יכולות גישה שיופעלו ביום פקודה נגד מערכים אסטרטגיים מרכזיים בישראל**, לצורך העצמת אפקט הפגיעה במערכה צבאית ישירה בין איראן וישראל. אין לזלזל באיום זה, ובאפשרות כי הוא נוכח כבר עתה במערכות הישראליות.

גדעון פרנק, ראש הוועדה לאגרניה אטומית לשעבר; יו"ר הוועד המנהל של הטכניון | אלוף (מיל.) אמיר אשל, מנכ"ל משרד הביטחון | אלוף (מיל.) גיורא איילנד, ראש המועצה לביטחון לאומי לשעבר | ד"ר רונן ברמון, עיתונאי ופרשן לענייני ביטחון לאומי, "ידיעות אחרונות"; The New York Times

מה אם כן על ישראל לעשות נוכח האיום המתעצם?

פרופ' מאיר ליטבק ממרכז אליאנס ללימודים איראנים באוניברסיטת תל אביב הדגיש כי ביטול הסכם הגרעין היה טעות, מכיוון שהוא דחף את איראן להאיץ את פרויקט הגרעין, ולרכוש יכולות וידע מתקדמים שלא הייתה יכולה להחזיק במידה וההסכם היה נשאר על כנו. בנוסף, איראן לגישתו של ליטבק לא מעוניינת בפצצה גרעינית אלא בביסוס יכולת סף, אך היא יכולה להידחף לכך נוכח המדיניות הישראלית והאמריקאית. "הזמן משחק לידי ישראל" נוכח תהליכים ארוכי טווח שפוגעים באיראן – הידרדרות המצב הכלכלי, משבר מים ועוד, ולכן על ישראל לגבש מדיניות מותאמת שלא תוביל להחמרת האיום הביטחוני (גרעיני ואזורי), ותאפשר ניצול הזדמנויות אסטרטגיות לחיזוק הביטחון הלאומי.

גדעון פרנק, יו"ר המועצה לאנרגיה אטומית לשעבר, ציין כי התקדמות איראנית ליכולת גרעינית או אף מעבר סף גרעיני מסויים תוביל להעזה קונבנציונאלית חמורה יותר. ישראל צריכה להערך להחרפת החיכוך הצבאי עם איראן, שעלול גם להשליך על התיאום האסטרטגי מול רוסיה. עם זאת, איראן לגישתו, לא תעבור את הסף כי הדבר יוביל להפרה של ה-NPT (האמנה הבינלאומית למניעת הפצת נשק גרעיני) ולמחירים אסטרטגיים שיקרבו אותה למצבה של צפון קוריאה, ואת זה היא לא יכולה להרשות לעצמה. ישראל צריכה להשקיע במאמצים דיפלומטיים ומדיניים, ולא לעמוד בחזית.

גדעון פרנק - ראש הוועדה לאנרגיה אטומית לשעבר

"...התקרבות של איראן ליכולת גרעינית, ואפילו מעבר מסויים של סף, התוצאה המעשית - תהיה העזה קונבנציונאלית הרבה יותר חמורה... מה ישראל צריכה לעשות? מה שהיא עושה כבר עכשיו בהצטיינות בסוריה, אך צריך להתכונן למצב חמור יותר כי ההעזה תהיה קשה יותר..."

מר פרנק הדגיש בהקשר זה כי התקרבות איראנית לגרעין אינה בעיה ישראלית אלא בעיה עולמית. אם איראן תתקרב ליכולות גרעיניות, הדבר יוביל למירוץ חימוש גרעיני אזורי (סעודיה, מצרים, תורכיה ואלג'יר), ולערעור יציבות של משטרי הבק"ן ובראשם ה-NPT. יש להדגיש מסר זה גם בפני מעצמות דוגמת סין שמבקשות לשמר את מסגרת ה-NPT בסדר העולמי הקיים, נוכח ההשלכות הישירות על ביטחון במידה וסדר זה יתערעב. יתרה מזאת, איראן מפרה כבר עתה את ה-NPT, ולישראל יש הזדמנות ייחודית להפעיל לחץ כולל על איראן באמצעות המוסדות הבינלאומיים וארה"ב.

אלוף (מיל.) איילנד ציין כי דווקא מצב של דשדוש הוא הרע במיעוטו, אך אם נדרש להכריע בין האפשרויות של הסכם גרעין או הפסקת השיחות, לישראל עדיף שייחתם הסכם שייקנה לה זמן יקר לבניין כוח והתעצמות צבאית. לירושלים עדיף לדחות ככל הניתן עימות עם איראן כדי שבניין הכוח הישראלי יבשיל, וגם נוכח המגמות השליליות באיראן גופא (כלכליות וחברתיות), שעלולות להתפתח ולשרת את האסטרטגיה הישראלית.

עם זאת, הבעיה המרכזית עם החזרה למתווה ההסכמי היא ההשתנות בזירה העולמית בעקבות המלחמה באוקראינה ומשבר האנרגיה הגלובאלי, אשר עלול להפוך את איראן לשחקן מרכזי בשוק האנרגיה. מצב זה יזרים משאבים רבים לכלכלה האיראנית שיופנו לא רק לטיפול במצוקות הפנימיות, אלא גם לחיזוק ההשפעה והמעורבות האזורית של איראן במזה"ת, ולהעצמת היכוך עם ישראל.

כך, ההערכה שהוצגה על ידי חלק מהדוברים כי הזמן משחק לטובת ישראל נוכח המשבר הכלכלי הפנימי המחרף באיראן, מאותגרת עקרונית על ידי אלו שרואים בהסכם הגרעין המחודש כהסכם שיהפוך את איראן למעצמה אזורית לגיטימית בעלת משאבים ויכולת להקרין עוצמה רבה יותר במזה"ת. במציאות זאת, האיום הקונבנציונאלי על ישראל ועל בעלות בריתה האזוריות יגבר בטווח הזמן הקצר, ואיום פרויקט הגרעין לא ייעלם אלא ישוב ויתעצם בעשור הקרוב, כאשר איראן תהפוך הלכה למעשה למעצמה אזורית.

Hon. Amos J. Hochstein, Senior Advisor to the President of the United States for International Energy

---

"הנשיא רואה באיראן גרעינית איום משמעותי לביטחון הלאומי של ישראל, האזור, העולם, ושל ארה"ב, לכן הוא מוסיף להיות מחויב לכך שאיראן לא תגיע לרמה שתביא אותה להיות מדינה גרעינית..."

עמוס הוכשטיין, יועץ בכיר לנשיא ארה"ב בנושא אנרגיה התייחס לעמדה האמריקאית הרשמית בסוגיית הסכם הגרעין. הוכשטיין טען כי איראן גרעינית מהווה איום ישיר לביטחונה הלאומי של ישראל, לביטחון האזור ולביטחון העולם, ולכן הציג את מחויבות ארה"ב שאיראן לא תחזיק בנושק גרעיני. הנשיא ביידן התנגד ליציאה מהסכם הגרעין בעיקר נוכח העובדה כי פרט לסנקציות לא הוצגו שום חלופות ריאליות לטיפול באיום האיראני. מצב זה הוביל להאצת הפיתוח והיכולות האיראניות בתחום הגרעין.

בשורה התחתונה נראה כי הרצון האמריקאי לשוב להסכם הגרעין, גם אם לא בכל מחיר, מהווה מרכיב מרכזי במדיניות של הממשל הנוכחי, שמבקש "לנקות את השולחן" ולהתמקד באיומים המרכזיים לביטחונה הלאומי – סין, רוסיה וצפון קוריאה.

המזה"ת בצל המערכה באירופה: סיכונים והזדמנויות

ד"ר משה אלבו, חוקר בכיר, המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן | ג'קי חוני, פרשן לענייני ערבים, גלי צה"ל | פרופ' מאיר ליטבק, מרכז אליאנס ללימודים איראניים, אוניברסיטת תל אביב | מואב ורדי, ראש דסק החוץ ומגיש "העולם היום", כאן 11

כיצד המלחמה באירופה והמשבר הכלכלי העולמי משליכים על המזרח התיכון? מהם ההזדמנויות והסיכונים לישראל במערכת מטולטלת ודינאמית?

ד"ר משה אלבו מהמכון למדיניות ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן טען כי הסוגיה המרכזית שמטרידה כיום את הנהגות העולם הערבי קשורות בעיקר **ליציבות הכלכלית ולביטחון התזונתי נוכח התעצמות המשבר הכלכלי, השלכות המערכה באוקראינה על אספקת החיטה ועל שרשראות האספקה העולמיות, והחרפת בעיות היסוד הפנימיות המתמשכות.**

לצד זאת, אתגר הביטחון האזורי והלאומי גובר נוכח התעצמות ההשפעה האיראנית במזה"ת, התגברות איום האש (בליסטי, מל"טים מתאבדים, דיוק), וההיתכנות של גיבוש הסכם גרעין עם המעצמות, שיזרים משאבים רבים לכלכלה האיראנית שיופנו להתעצמות והתבססות אזורית.

בנוסף, מגמת צמצום המעורבות האמריקאית במזה"ת נוכח מיקוד סדר העדיפות הלאומי-ביטחוני בתחרות האסטרטגית עם סין ורוסיה, סדקה את הברית האסטרטגית בין המחנה הערבי הפרו-אמריקאי לווינגטון, ופגעה בכוח ההרתעה האמריקאי באזור. אחת מתוצאות הלואי של מהלך זה הוביל להידוק שתוף הפעולה הביטחוני-אסטרטגי בין ישראל למחנה הסוני, כאשר **הנכסיות והחשיבות של ישראל לאינטרסים הביטחוניים והכלכליים של מדינות האזור גוברת בהלימה עם התעצמות המשבר הכלכלי העולמי והאיומים הביטחוניים באזור.**

יועצו של הנשיא האמריקאי לסוגיות אנרגיה בינלאומיות, **עמוס הוכשטיין**, טען כי בהקשר זה המחויבות של ארה"ב ליציבות ולביטחון בעלות בריתה במזרח התיכון, ובמיוחד לישראל, לה יש שותפות היסטורית ואסטרטגית רבת שנים, לא השתנתה. הוכשטיין, המבטא עמדה אותנטית של הממשל, מאמין כי ההצלחה של הסכמי אברהם תוביל להרחבה ולהצטרפות של מדינות נוספות וזאת נוכח היתרונות הכלכליים והביטחוניים הטמונים בכך. בנוסף, הוכשטיין גילה אופטימיות זהירה נוכח תהליכים של פתיחות כלכלית וחברתית של משטרים ערביים דוגמת סעודיה, איחוד האמירויות וקטר, שמגוונים את סל ההשקעות שלהם בטכנולוגיות ובתעשיות "ירוקות" שלכאורה מאתגרות את תעשיות הנפט עליהן נסמכות, אך למעשה מבססות מחויבות רבה יותר לסוגיות גלובליות שתורמות ליציבות הכלכלית הכוללת.

תפיסה זאת מציגה עמדה ערכית ליבראלית הרואה בפיתוח הכלכלי, בכניסה של כוחות נוספים לפוליטיקה ולציבוריות הלוקאלית במזה"ת (נשים ומיעוטים), ובהשקעה הכוללת של המשטרים באיכות החיים של אזרחיהם, כמהלכים מייצבים ואסטרטגיים שיתרמו לביסוס היציבות האזורית ולחיזוק העמידות שלהם מול אתגרים פנימיים וחיצוניים.

עם זאת, על פי **אלוף (מיל.) איילנד** קיים גם תרחיש מסוכן בו צמצום הנוכחות האמריקאית במזה"ת, יוביל לגיבוש מדיניות פייסנית והסדרית של מדינות המפרץ, ובמיוחד סעודיה המעוניינת לשמור על היציבות המשטרית והכלכלית שלהן עם איראן. בתרחיש זה, מדינות אלו עלולות להגיע להסדרה אסטרטגית עם איראן במטרה להבטיח את יציבותן, גם אם זה יבוא על חשבון פיתוח היחסים עם ישראל. ביטויים ראשוניים לכך ניתן לראות כבר עתה בדיאלוג האסטרטגי שמנהלת ריאד עם איראן בתיווך עיראק.

המסקנה המרכזית שהאינטרס הביטחוני-לאומי של ישראל הוא כי **ארה"ב תמשיך לשמר את הדומיננטיות וההובלה במזה"ת, נוכח האלטרנטיבות – סין ורוסיה, שהשפעתן עלולה לאתגר את ישראל בטווח הזמן הבינוני-ארוך, ולנוכח הסכנה הטמונה בדיאלוג האסטרטגי המתפתח בין מדינות המפרץ לאיראן**. ארה"ב יכולה לשמר את ההובלה האזורית באמצעות הגדלת הסיוע הביטחוני והכלכלי לבעלות בריתה האזוריות, ובאמצעות חיזוק כוח ההרתעה שלה נוכח המהלכים האיראניים המערערים באזור מבלי להיגרר למלחמה איזורית נוספת.

בנוסף, לירושלים יש הזדמנות ייחודית לחזק את מעמדה כמתווכת בין וושינגטון למדינות המפרץ ומצרים, ואת נכסיותה בזירה הבינלאומית והאזורית. **במאזן בין הסיכונים להזדמנויות, ישראל צריכה לעצב מדיניות שתשרת את צרכיה הביטחוניים הדחופים תוך מיקוד המאמצים בהתעצמות האיום האיראני, ובחיזוק קשריה האסטרטגיים עם מדינות האזור**.

הפרשן לענייני ערבים, **ג'קי חוגי** התייחס בהקשר זה למגמה המתחזקת של הפיכת האזרח הפלסטיני משותף לאויב. תהליך זה מתכתב עם מגמה רחבה יותר של פער גדל והולך בין שתוף הפעולה האסטרטגי המתעצם של משטרים ערביים עם ישראל, לזעם ולהתנגדות הגוברת של הציבורים הערביים לנורמליזציה עם ישראל. **למגמה זו יש השפעה דרמטית על היכולת של ישראל "לקפוץ מדרגה" ביחסים הביטחוניים ולקדם נורמליזציה עם העולם הערבי**.

אסטרטגיית הביטחון הלאומי והחוסן הלאומי

פרופ' אוריאל רייכמן, הנשיא המייסד ויו"ר דירקטוריון אוניברסיטת רייכמן

"... ב-1995 עמדנו כאן קבוצה קטנה של סטודנטים טרוטי עיניים מחוסר שינה ובכי. בכינו על רצח רבין... אנחנו נמצאים כאן במציאות שיכולה לחזור על עצמה. זה איום על השיטה הפוליטית וחובה עלינו למנוע מקרה כזה והדרדרות של פסילה ופעולה נגד שלטון נבחר במדינת ישראל..."

פרופ' אוריאל רייכמן, הנשיא המייסד ויו"ר דירקטוריון אוניברסיטת רייכמן, הדגיש את הסכנה החמורה הנשקפת לדמוקרטיה הישראלית בעקבות ההסתה והדה-לגיטימציה של מוסדות וגורמים במערכת השלטון, והשיח האלים הגובר בחברה ובפוליטיקה. מלבד הצורך לטפל בהקצנה ובהסתה הגוברת בכלים משטרתיים ומשפטיים תקיפים, פרופ' רייכמן קרא לנבחרי הציבור לקחת אחריות על השיח הפוליטי והציבורי, ולאמץ ממלכתיות כדי להימנע משיסוי וקרע בחברה הישראלית שעלול להוביל לתוצאות הרסניות.

כמו כן, נוכח הקרע המתרחב בין החברה הערבית-ישראלית לחברה היהודית, שאף התבטא בגילויי האלימות הקשים שהתחוללו במהלך מבצע "שומר החומות" **נדרש לבנות מחדש את הקונצנזוס הלאומי על בסיס אימוץ עקרונות הכרזת העצמאות שבבסיסה הקמת בית לאומי יהודי תוך הסתמכות על ערכי יסוד אוניברסאליים, שיוויון אזרחי, ושלום בין השבטים השונים שמרכיבים את החברה הישראלית.**

אלוף (מיל.) עמוס גלעד, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), באוניברסיטת רייכמן התייחס לפער הבלתי נסבל בין העדרה של אסטרטגיה כוללת ברמה המדינתית, לצורך של המערכת הביטחונית והצבאית לגבש מענה שוטף למנעד רחב של אתגרים ואיומים שוטפים, וכן להשלכות הקשות של העדר אסטרטגיה כוללת על התפתחות תהליכים הרסניים ומסוכנים לביטחון מדינת ישראל.

אלוף (מיל.) עמוס גלעד, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן

"לאט-לאט אנחנו הופכים להיות מדינה אחת לשני עמים... זה קורה פה ועכשיו... דרושה מנהיגות ודרושה אסטרטגיה. אין חלופה למנהיגות שמעצבת אסטרטגיה שמנחה את המדינה... אחרת זה אוסף של אירועים טקטיים... השילוב בין חוסן לאומי לביטחון לאומי הוא יגזור את העוצמה או ההיפך."

בהקשר זה, קיימות מספר סוגיות אסטרטגיות תשתיות שישראל נמנעת לעסוק בהן באופן עקבי נוכח חוסר הרצון לפתח מדיניות ברורה וארוכת טווח משיקולים פוליטיים ואידיאולוגיים. העובדה כי ישראל הופכת הלכה למעשה למדינה אחת לשני עמים בתהליך אינטרבי, או בהקשר אחר, האופן בו מוצגת ירדן מסיבות פוליטיות ופופוליסטיות כגורם מערער ושלילי, בעוד שהמציאות בדיוק הפוכה נוכח מרכזיותה למנעד רחב של סוגיות בליבת הביטחון הלאומי, רק ממחישים את העדרה של ראייה אסטרטגית כוללת בדרג מקבלי החלטות המדיני שמנותקת מהשיח הפוליטי השוטף.

הרמטכ"ל לשעבר, רב-אלוף (מיל.) גדי איזנקוט המשיך בהקשר זה, וציין כי לישראל אין תפיסת ביטחון לאומית פורמלית. מדיניות הביטחון הלאומי מושפעת ממציאות פוליטית של אילוצים טקטיים שוטפים, ולא מראייה אסטרטגית ארוכת טווח.

לתפיסתו של איזנקוט האתגר הראשון במעלה הוא חיזוק החוסן החברתי והלאומי; ההתמודדות עם האיום האיראני על היבטיו השונים; ייצוב הזירה הפלסטינית, והצורך לעצב תפיסה ארוכת טווח שתיתן מענה לצרכים המדיניים והביטחוניים של ישראל, תוך התמודדות עם האסטרטגיה של חמאס שמבקש ללכד את הזירה הפלסטינית (ערביי ישראל ואיו"ש) סביב הסוגיה הדתית וירושלים; אתגר האש מן הזירה הצפונית והצורך להתמודד עם האיום המורכב והגובר של חזבאללה.

מנגד, חצי הכוס המלאה קשורה לפעולות שמערכת הביטחון וצה"ל הובילו בשנים האחרונות בבלימת ההתבססות האיראנית, בעיכוב פרוייקט הגרעין, ובפגיעה בדאע"ש בסוריה ובסיני באופן שביסס את ההרתעה של צה"ל וחיזק את נכסיותה לשחקנים שונים בעולם הערבי.

תמיר פרדו, ראש המוסד לשעבר ציין כי המדינה היחידה שמסרבת להגדיר את גבולותיה היא ישראל. סוגייה זאת מהווה את הבעיה המרכזית של מדינת ישראל, כאשר "בין הים התיכון לירדן יש יותר לא יהודים מיהודים". האלטרנטיבה שניצבת בפני ישראל היא מדינה יהודית דמוקרטית בגבולות הקו הירוק, או מדינה מסוג אחר בה הלאום היהודי יהיה מיעוט. ישראל עדיין לא הגדירה את אופייה של המדינה העתידית – מדינה אחת או שתי מדינות? מדינת ישראל בחרה לא לנהל את הדיון הלאומי הנדרש בסוגיה, ושיכנעה את עצמה שהשיח בנושא כבר לא רלוונטי. המשמעויות למדיניות זאת הן הרסניות למדינת ישראל.

"הדרישה שלנו מההנהגה היא שתסתכל בעיניים תתכן... לבנות תוכנית ולממש אותה... ממשלות תתחלפנה אבל האסטרטגיה לא יכולה להשתנות... אי אפשר שכל מנכ"ל שנכנס למשרד תופר חליפה חדשה לגבי תוכניות אסטרטגיות ומשקיעים בהן מאות מיליונים... צריך לחשוב לא מה יגידו היום בחדשות בשמונה בערב, אלא מה יקרה פה עוד 20 ו-30 שנה, כי את הנטיעות של היום ואת הזרעים של היום יאכלו הנכדים והנינים..."

תמיר פרדו, ראש המוסד לשעבר

מהם אם כן העקרונות המנחים לאסטרטגיה הכוללת שישראל צריכה לאמץ? תפיסת הביטחון של ישראל נסמכת על ארבעה אדנים: הרתעה, התרעה, התגוננות והכרעה. אייזנקוט הוסיף את הערך החמישי - נכסיות/השפעה שמבטאת את ההזדמנות של ישראל להשתלב באופן פעיל באזור, תוך פעולה אפקטיבית למניעת ובלימת אימים. העוצמה המופגנת של הצבא שביסס עליונות ויתרון איכותי ברור באזור, אפשרו לדרג המדיני לא לקבל החלטות נדרשות בנוגע לעתיד המדינה.

זאת "העת להכרעות", והעת לחשוב כיצד ניתן לקדם את האינטרסים הלאומיים ארוכי הטווח, וליזום פעולות מדיניות ובטחוניות לטובת מימוש יעדים ממלכתיים ולא למען יעדים פוליטיים מצומצמים בזמן ובהשפעה. נדרשת מנהיגות ממלכתית שפועלת לטובת העם והחברה, ולא למען אינטרסים פוליטיים צרים. יש לגבש חוזה חברתי חדש שיעצים את ערך הערבות ההדדית והסולידריות, יקטין את השסעים החברתיים, ויגדיל את המעורבות החברתית והאזרחית במדינה לאורה של מגילת העצמאות וערכיה.

"יש אתגרים אדירים שאנחנו מתמודדים איתם, הגרעין, טרור גלובלי, הזירה הפלסטינית. נדרש לדעתי לגבש חזון ותפיסה שתתחיל בראש בראשונה באוכלוסייה האזרחית בישראל. אנחנו צריכים להיות מוטרדים מאוד מהיעדר התיישבות בנגב ומהיכולת להוריד מאחז בחומש... יש ליצור זהות מגובשת שצריכה להישען על מגילת העצמאות, בית לאומי לעם היהודי, ספר הספרים, וממלכתיות"

רב-אלוף (מיל.) גדי איזנקוט, הרמטכ"ל לשעבר

הסוגייה הפלסטינית: עת להכרעות

אלוף (מיל.) עמוס גלעד, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן | רב-אלוף (מיל.) שאול מופז, שר הביטחון לשעבר | ליאת רגב, עיתונאית ומגישה, "כאן" - תאגיד השידור הישראלי ורשת ב'

הזמן פועל לרעת ישראל נוכח העובדה כי אינה מחזיקה באסטרטגיה כוללת בנוגע לסוגייה הפלסטינית. גישת "ניהול הסכסוך" אשר מבכרת לתת מענה שוטף לסוגיות ביטחוניות בוערות, תוך חיזוק היציבות הכוללת, והשמירה על "השקט התעשייתי" מובילה על דרך האינרציה לכינונה של "מדינה אחת" מן הים התיכון לירדן, בה ליהודים לא יהיה רוב.

שר הביטחון לשעבר, רב-אלוף (מיל.) שאול מופז הבהיר כי הגיעה "שעת ההכרעה" בסוגייה הפלסטינית, וכי דור זה יצטרך לקבל החלטה היסטורית בנוגע לגבולות ולשאר הסוגיות הנמצאות במחלוקת בין העמים. אי קבלת החלטה צריכה אם כך להיתפס כקבלת החלטה הלכה למעשה על שימור ווקטור "המדינה האחת", והדרדרות מודעת לתרחיש של אובדן הציביון היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל.

"... הגיעה שעת ההכרעה... אם לא רוצים להמשיך במצב הנוכחי ואם לא רוצים להיכנס לעוד עימות של החברה הישראלית מול החברה הפלסטינית. אנחנו צריכים לקחת את גורלנו בידינו ולהגיד מה אנחנו רוצים בסופו של דבר, להחליט על הגבולות שלנו ולהודיע עליהם, להעביר את זה בעם ישראל ולהמשיך לחיות את חיינו, כשאנחנו נותנים גם לצד הפלסטיני להמשיך לחיות את חיו"

רב-אלוף (מיל.) שאול מופז, שר הביטחון לשעבר

פרקטית, ישראל צריכה להמשיך ולחזק את הרשות הפלסטינית תוך השקעה בייצוב הכלכלה ובהעלאת איכות החיים הפלסטינית ומרקם החיים המשותף, לצד המשך הפגיעה השיטתית בתשתיות הטרור. עם זאת, ישראל לא יכולה להמשיך ולנהל את הסכסוך ללא אסטרטגיה ארוכת טווח, ולחתור באופן אקטיבי לעיצוב התנאים שישמרו את תפיסת הפרדה, ויהוו בסיס לתוכנית מדינית עתידית.

בנוסף, ללא יוזמה ואסטרטגיה כוללת ישראל מאפשרת לחמאס להתחזק בזירה הפלסטינית על חשבון הרשות הפלסטינית, מחזקת תהליכי עומק בחברה הפלסטינית שמובילים להתבססות תפיסת המדינה האחת, ומובילה לחיכוך גובר עם ערביי ישראל ולמשבר בלתי נמנע עם הזירה הבינלאומית.

יהודים וערבים בישראל - יחסינו לאן?

בהמשך ישיר לכך, המתרחש בזירה הפנימית בישראל, ובמיוחד יחסי יהודים וערבים במדינה, מתבסס בשנים האחרונות כרכיב מרכזי - יותר מבעבר - בחוסנה ובמעמדה האסטרטגי של מדינת ישראל. ההתרחשויות האלה מושפעות מהנעשה בזירות חיצוניות, בעיקר זו בזירה הפלסטינית, כפי שבא לידי ביטוי בולט במהלך מבצע "שומר החומות", עת פרצו מהומות תקדימיות בקרב החברה הערבית בישראל בעקבות משברים שניטשו במזרח ירושלים וברצועת עזה, דבר שבלט בעיקר בערים המעורבות.

החברה הערבית בישראל נתונה בשנה האחרונה במתח בין שני קטבים מנוגדים. מצד אחד ניכור וחיכוך חסר תקדים, כפי שכאמור בא לידי ביטוי באירועי מאי 2021 (ובמידה מוגבלת יותר במהומות שפרצו בקרב הציבור הבדואי בנגב בשלהי 2021) - העימות החריף ביותר אי פעם בין אזרחים יהודים וערבים במדינה; ומהצד האחר השתלבות תקדימית של גורם כוח ערבי בשלטון ובתהליכי קבלת ההחלטות במדינה, כפי שמגולם במיזם שמנהיגה רע"מ בראשותו של מנסור עבאס.

המיזם של רע"מ - נציגת הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית בישראל, כלומר הקוטב השמרני ביותר בחברה הערבית והמוכר פחות לציבור היהודי במדינה (דבר שגם הופך אותה לפרקים ל"קשה לעיכול" מבחינת היהודים) - מבוסס על מספר עקרונות מהפכניים, ובראשם השאיפה להציב את האינטרסים של הציבור הערבי (ובמיוחד הטיפול בבעיותיו האזרחיות ובראשן נגע הפשיעה והאלימות, בעיית הקרקעות והדור הצעיר שניצב בחוד החנית של אירועי האנרכיה והחיכוכים האלימים כגון אירועי מאי 2021), לפני שיקולים פוליטיים ואידיאולוגיים (לרבות מידת המעורבות בסוגיה הפלסטינית), ולהתמקד בעשייה במקום בסיסמאות, תוך נטישת "הישיבה על הגדר" שאפיינה עד היום את הפוליטיקה הערבית (ובמיוחד את הרשימה המשותפת).

יחסי יהודים וערבים נתונים בשלב היסטורי רגיש במיוחד בעת הנוכחית ותלויים במידה רבה בתהפוכות הפוליטיות בשלטון, ולא פחות חשוב מכך בגורלו של מיזם רע"מ שמבחינת רבים בציבור הערבי מהווה בחינה לגבי מידת הקבלה של השלטון (ושל החברה היהודית) את האזרחים הערבים והאפשרות לשינוי מצבם באמצעות השתלבות בו.

ח"כ ד"ר מנסור עבאס, יו"ר רע"מ וסגן יו"ר הכנסת

"... לחיות ביחד בשלום, בביטחון הדדי, בשותפות וסובלנות. זה תקף לגבי מערכת היחסים בתוך מדינת ישראל בין יהודים וערבים, ובין יהודים ליהודים ובין ערבים לערבים. אם אנחנו מצליחים במודל האזרחי הזה שמושתת על ערכים של סובלנות, של שותפות, של ערבות, של ערכים הומניים נוכל גם להתמודד עם הסוגיה שהיא יותר מורכבת וקשה... של מערכת היחסים הפלסטינית-ישראלית."

לדברי **ח"כ ד"ר מנסור עבאס**, אם המיזם יבסס דימוי של כישלון (כשברקע הקמפיין הפוליטי החרף התוקף את עצם ההסכמה של מפלגות יהודיות לכונן ברית עם רע"מ), הדבר עלול להעמיק את הניכור בין הציבור הערבי למדינה, שכבר בא לידי ביטוי בשיעור נמוך חסר תקדים של השתתפות הערבים בבחירות האחרונות במרס 2021 (44%), ובהמשך אף להתפתחות חיכוכים אלימים כפי שהתרחשו במאי 2021 ואף חמורים מהם.

מנגד, התבססות תפיסה קולקטיבית בציבור הערבי לפיה הצלחת המיזם עשויה להניב תמיכה גוברת במפלגה, לרבות מצד גורמים שאינם תומכי התנועה האסלאמית (עבאס עצמו הבהיר כי רע"מ חותרת בעתיד לפנות אף לקהלים שאינם מוסלמים, דוגמת הנוצרים והדרוזים), ובהמשך להתפתח לתקדימים נוספים בעיצוב היחסים בין שתי החברות: השתלבות בממשלה (ולא רק בקואליציה), רעיון שאותו לא פסל עבאס; וייתכן בהמשך אף הגדרה מעמיקה של מעמד הציבור הערבי וזיקתו למדינה (חובות וזכויות), דבר שלא נעשה באופן פרטני ומעמיק מאז 1948.

הדבר עשוי לשקף הגעה של שתי החברות לנקודת איזון מפוכחת: ויתור ערבי על ההתקשות לשינוי צביונה של ישראל כמדינה יהודית (דבר שבא לידי ביטוי בהכרזתו של עבאס כי יש להכיר בכך שישראל היא מדינה יהודית) והתמקדות במימוש שיוון זכויות כמיעוט; ומנגד הכרה של הציבור היהודי בכך שלא קיימת נציגות ערבית "פרו ציונית" הסולדת מהזהות עם הפלסטינים, וכי אין בנמצא חלופות בחברה הערבית שיאפשרו שיתוף פעולה פורה בין שתי החברות. הרשימה המשותפת ממשיכה לדבוק בתביעה לכינון "מדינת כל אזרחיה" שנדחת ע"י רוב הציבור היהודי, וגורמים קיצוניים יותר דוגמת הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית מטיפים להתבדלות, ניכור והתרסה של הציבור הערבי ביחסו לחברה היהודית ולמוסדות המדינה.

ח"כ ד"ר מנסור עבאס, יו"ר רע"מ וסגן יו"ר הכנסת בריאיון עם: ד"ר מיכאל מילשטיין, חוקר בכיר, המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן

תובנות והמלצות המכון למדיניות ואסטרטגיה

1. המדיניות הישראלית בנוגע למלחמה באוקראינה ולהתעצמות היריבות הבין-גושית הצליחה עד כה לתמרן אסטרטגית בצורה מאוזנת יחסית בין המתחים והלחצים, באופן שמתכתב עם השיקולים האופרטיביים הרחבים של ישראל באזור. עם זאת, ככל שארה"ב תחריף את צעדיה מול רוסיה ותדרוש מבעלות בריתה להתאים את מדיניותן לקו זה, כך ישראל תתקשה לשמר את האיזון הקיים נוכח המרכזיות של השת"פ האסטרטגי עם ארה"ב לביטחונה הלאומי.
2. **משבר כלכלי חמור** שנוצר בעקבות המערכה באוקראינה, מביא לפגיעה בשרשראות האספקה העולמיות, לנסיקה ביוקר המחיה, ולערעור הביטחון התזונתי של מדינות במזרח"ת. ערעור הסדר האזורי משחק לידי כוחות ראקציוניים דוגמת איראן, ופוגע בארכיטקטורה הביטחונית הכוללת. ה"ברבור השחור" של קריסה כלכלית וטלטלה אזורית, מחייב את ישראל לגבש מדיניות של סיוע למשטרים הערביים (ובעיקר מצרים וירדן המרכזיות לביטחון הלאומי של ישראל), באופן ישיר ובאמצעות השפעה על וושינגטון. בנוסף, מצב זה פותח חלון הזדמנויות להרחבת השת"פ האסטרטגי עם העולם הערבי, ולביסוס הנכסיות של ירושלים למערכת האזורית.
3. מספר לקחים צבאיים מהותיים לצה"ל מתחדדים בעקבות המערכה באוקראינה, במיוחד נוכח האיום הביטחוני ההיקפי הגובר שמציבה איראן לישראל. הלקח המרכזי של צה"ל בהקשר זה הוא כי **במערכה הבאה יהיה עליו לנצח במלחמה קצרה ככל הניתן, להפגין עליונות צבאית, תוך העברת המערכה לצד השני, נטרול איום האש וצמצום הפגיעה בכוחות צה"ל ובעורף, לצד חיזוק ההרתעה על בסיס יכולות אמיתיות, וכשירות מקצועית גבוהה.**
4. הישג מערכתי זה ניתן להשיג רק באמצעות הגדרה ברורה של יעדים אסטרטגיים שמתורגמת לתוכנית אופרטיבית מותאמת ובהירה, שתאפשר חופש פעולה מבצעי מלא בכל הממדים, לצד שלילת היכולת של האויב לממש הישגים.
5. חשיבות הלגיטימציה מבית, והלגיטימציה העולמית בניהול מערכה עצימה לצורך שימור חופש הפעולה המדיני והצבאי, בולטת אף יותר בעקבות המערכה באירופה. יחסי הכוחות המוטלים לטובת צה"ל, והפגיעה האפשרית באזרחים לאור מאפייני הלחימה של האויב, עלולים לייצר אתגר לגיטימציה משמעותי בזירה הבינלאומית, עימו יש להתמודד באמצעות ניהול מאמץ לאומי מסונכרן של הדרג המדיני, הביטחוני והצבאי ובכלל זאת במרחב התודעתי. זוהי משימה אסטרטגית בעלת חשיבות עליונה לביטחון הלאומי, אשר מחיר הכשלון בה יקרין על ניהול המלחמה, על תוצאותיה ועל מעמדה של ישראל במערכת האזורית ובקהילה הבינלאומית.

6. המלחמה באוקראינה מבליטה את חשיבותו של הכוח הצבאי, והצורך בביסוס עליונות צבאית במלחמה המודרנית. צה"ל נדרש לפתח אסטרטגיה שתאפשר לו יכולת להכריע איומים במעגל ראשון, לצד השקעה בבניין כוח ייעודי תוך העמקת השת"פ האסטרטגי עם וושינגטון וחיזוק הקשרים המדיניים והביטחוניים עם העולם הערבי, שיאפשרו לו יכולת פעולה אפקטיבית במעגל שלישי.
7. ישראל צריכה להפעיל כלים מדיניים, כלכליים וצבאיים במערכה לבלימת איראן בגרעין ובאזור. המערכה היא ארוכת טווח ומחייבת שיתופי פעולה אזוריים תוך הידוק השת"פ האסטרטגי עם ארה"ב. קיומה של אופציה צבאית ריאלית חיוני לחיזוק ההרתעה מול איראן, ומספק לישראל מנופים ממשיים להנעת ארה"ב והמערכת הבינלאומית לקדם הסכם "ארוך יותר וטוב יותר".
8. הסוגייה הפלסטינית מהווה סוגיית ליבה מרכזית לביטחון הלאומי שלא ניתן יותר להדחיק ולנהל ברמה השוטפת של "כיבוי שריפות". הסוגייה מחייבת גיבוש אסטרטגיה כוללת באמצעות קיום דיון ציבורי ופוליטי נוקב שיוביל בקצה לקבלת החלטות היסטוריות נדרשות. התעלמות מן הסוגייה הפלסטינית תוביל בכוח האינרציה להתבססות מציאות "המדינה האחת", ולשינוי אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. העדרה של אסטרטגיה כוללת פוגעת בחוסן הלאומי, ומובילה להתבססותה של מדיניות "ניהול הסכסוך" שמסייעת "לטמור על השקט" באמצעות שימוש בכלים צבאיים וכלכליים טקטיים, אך מונעת את היכולת לעצב את המציאות באופן שמתכתב עם האינטרסים של הביטחון הלאומי.
9. בנוגע לערביי ישראל, נהיר כי ללא הסדרה וייצוב של זירתה הפנימית, לא תוכל ישראל לבסס ביטחון אסטרטגי ארוך טווח, גם אם תהנה מחוסן צבאי, כלכלי או טכנולוגי, או תמשיך בפריצות דרך בכל הנוגע לקשריה עם מדינות האזור. בדומה להתפתחויות במישור הפלסטיני, ובמידה רבה תוך קשר הדוק עימן, המציאות בזירה הפנימית בישראל, בפרט בכל הנוגע לחברה הערבית, משפיעה על עוצמתה של ישראל וכן על דימויה החיצוני (אויביה, אך גם בעלי בריתה בעולם הערבי ובמערב), ומחדדת את ההבנה כי המדיניות שהתקיימה עד כה מתקשה להעניק מענה לאתגרי ההווה וכי מתחייב שינוי בסיסי על מנת לממש יציבות ארוכת טווח.
10. החוסן הלאומי מהווה את הסוגייה המרכזית לביטחון ישראל, שצריך לעמוד במוקד המאמץ המדיני, הציבורי והחברתי של המדינה. יש לרכז את המאמצים בהעצמת ערך הערבות ההדדית והסולידריות, בחיזוק הממלכתיות, צמצום השסעים החברתיים, והגדלת המעורבות האזרחית של כל השבטים בחברה הישראלית לאורה של מגילת העצמאות וערכיה. למנהיגות ערכית, הנותנת דוגמה אישית ומעוררת השראה יש חשיבות מחוללת בחיזוק החוסן הלאומי, וביכולת לנהל דיון ציבורי נוקב וממלכתי.

ניתן לצפות בכל דיוני הכנס באתר המכון למדיניות ואסטרטגיה
bit.ly/Con22IPS-H

צילום תמונות מהכנס:
גלעד קוולרצ'יק

אודות המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS)

המכון למדיניות ואסטרטגיה בבית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה, אוניברסיטת רייכמן, הוקם בשנת 2000 כדי לסייע בגיבוש המלצות מדיניות בנושאים להם חשיבות לאומית בדגש על התחום האסטרטגי, מדיניות החוץ והקשרים הבינלאומיים, התהליכים האזוריים וההסדרים המדיניים, המודיעין והממשל ומגמות בעם היהודי. המכון מהווה את הבית של סדרת כנסי הרצליה.

עבודת המכון מתבססת על ראייה אינטגרטיבית ומקיפה, שבמרכזה ההבנה שההתמודדות של מדינת ישראל עם האתגרים האסטרטגיים והביטחוניים מולם היא ניצבת, מחייבת את ביצורה של העוצמה החברתית-לאומית ולכידותה.

המכון בוחן את השפעתם ההדדית של המרכיבים השונים בפסיפס החוסן הלאומי הכולל. השאיפה היא להציג תמונה מדויקת ומעודכנת ככל הניתן ולייצר תובנות וחלופות מדיניות ואסטרטגיה עבור מקבלי ההחלטות, מעצבי דעת קהל ושותפים נוספים לעיצוב המדיניות בישראל ובעולם.

בראש המכון עומד האלוף (מיל.) עמוס גלעד.

צוות המכון:

ד"ר משה אלבו | הילה זיו | ד"ר מיכאל מילשטיין | ענבל גת | ד"ר שי הר-צבי |
פורטונה טבול | נירית גיל

ניתן לצפות בכל דיוני הכנס באתר המכון למדיניות ואסטרטגיה

bit.ly/Con22IPS-H

תכנית הכנס

מציאות עולמית חדשה משמעויות לישראל

יום שלישי, 17 במאי 2022, ט"ז באייר תשפ"ב | קמפוס אוניברסיטת רייכמן

<p>11:00</p> <p>קפיצת מדרגה בעימות בין איראן לישראל?</p> <p>אלוף (מיל.) אמיר אשל, מנכ"ל משרד הביטחון</p> <p>אלוף (מיל.) גיורא איילנד, ראש המועצה לביטחון לאומי לשעבר</p> <p>דעון פרנק, ראש הוועדה לאנרגיה אטומית לשעבר; יו"ר הוועד המנהל של הטכניון</p> <p>בהנחיית ד"ר רונן ברגמן, עיתונאי ופרשן לענייני ביטחון לאומי, "ידיעות אחרונות"; The New York Times</p> <p>מה ניתן ללמוד מהמערכה באוקראינה?</p> <p>אלוף תמיר ידעי מפקד זרוע היבשה, צה"ל</p>	<p>10:15</p> <p>המזרח התיכון: הזדמנויות וסיכונים</p> <p>פרופ' מאיר ליטבק, מרכז אליאנס ללימודים איראניים, אוניברסיטת תל אביב</p> <p>ד"ר משה אלבו, חוקר בכיר, המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן</p> <p>ג'קי חוגי, פרשן לענייני ערבים, גלי צה"ל</p> <p>בהנחיית מואב ורדי, ראש דסק החוץ ומגיש "העולם היום", כאן 11</p> <p>הזירה הגלובלית מוקדת המבט של ארה"ב</p> <p>Hon. Amos J. Hochstein, Senior Advisor to the President of the United States for International Energy</p> <p>בשיחה עם: אלוף (מיל.) עמוס גלעד, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן</p>	<p>08:30 התכנסות</p> <p>09:30 ברכות</p> <p>פרופ' אוריאל רייכמן, הנשיא המייסד ויו"ר דירקטוריון אוניברסיטת רייכמן</p> <p>סדר עולמי במשבר: המימד הכלכלי</p> <p>פרופ' רפי מלניק, נשיא אוניברסיטת רייכמן</p> <p>נאום שר הביטחון רב-אלוף (מיל.) בני גנץ</p>
<p>13:50</p> <p>יחסינו לאן? יהודים וערבים בישראל</p> <p>ח"כ ד"ר מנסור עבאס, יו"ר רע"מ וסגן יו"ר הכנסת</p> <p>בריאיין עם: ד"ר מיכאל מילשטיין, חוקר בכיר, המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן</p> <p>מנחת הכנס שרון וכסלר, "כאן" - תאגיד השידור הישראלי</p>	<p>13:00</p> <p>עולם רב-קוטבי: מהן ההשלכות על ישראל?</p> <p>פרופ' שלמה בן עמי, שר החוץ לשעבר</p> <p>ד"ר שי הר-צבי, חוקר בכיר, המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן</p> <p>גליה לביא, חוקרת סיון, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS)</p> <p>בהנחיית טל שניידר, כתבת מדינית ופוליטית, זמן ישראל</p> <p>ישראל והפלסטינים: להישיר מבט אל המציאות</p> <p>רב-אלוף (מיל.) שאול מופז, שר הביטחון לשעבר</p> <p>אלוף (מיל.) עמוס גלעד</p> <p>בהנחיית ליאת רגב, עיתונאית ומגישה, כאן 11 ורשת ב'</p>	<p>12:00</p> <p>מודיעין וקבלת החלטות: המשבר באוקראינה כמקרה בוחן</p> <p>רב-אלוף (מיל.) גדי איזנקוט, הרמטכ"ל לשעבר</p> <p>תמיר פרדו, ראש המוסד לשעבר</p> <p>בהנחיית אלוף (מיל.) עמוס גלעד, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן</p> <p>משברים הומניטריים: השפעתם על עלייה וקליטה</p> <p>פנינה תמנו-שטה, שרת העלייה והקליטה</p> <p>בריאיין עם: ד"ר דנה וולף, ראשת חטיבת משפט וביטחון, בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה, אוניברסיטת רייכמן</p>